AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
İQTİSADİYYAT İNSTİTUTU

Əlyazması hüququnda

ELMAN ƏDALƏT OĞLU ƏZIZOV

SAHİBKARLIQ FƏALİYYƏTİNİN İDARƏ EDİLMƏSİNİN İQTİSADİ – TƏŞKİLATI MEXANİZMİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ (TICARƏT VƏ XIDMƏT SAHƏLƏRI ÜZRƏ)

İxtisas:5312.01 – Sahə iqtisadiyyatı

İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün
təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

BAKI -2014

Dissertasiya işi Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: i.e.d., professor **K.P.Paşayev**

Rəsmi opponent: i.e.d.,professor **F.Ə.Məmmədov**
i.f.d. **K.N.Abdullayev**

Aparıcı təşkilat: **Azərbaycan Texniki Universitetinin „Sənaye iqtisadiyyatı və menecment" kafedrası**

Müdafiə "_16__" "_.05_" 2014-cü il tarixdə saat "__" AMEA İqtisadiyyat İnstitutunda fəaliyyət göstərən FD.01.181 Dissertasiya Şurasının iclasında olacaqdır.

Ünvan: AZ-1143, Bakı ş., H.Cavid pr.31, II mərtəbə, AMEA İqtisadiyyat İnstitutu.

Dissertasiya işi ilə AMEA-nın Mərkəzi Kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat "____""________" 2014-cü il tarixdə göndərilmişdir.

FD.01.181 Dissertasiya şurasının
Elmi Katibi, i.f.d.,dosent **G.S.Hacıyeva**

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallıgı. Müstəqillik əldə etdikdən sonra keçən dövrlər ərzində ölkəmizdə reallaşdırılan tədbirlər nəticəsində dayanıqlı inkişaf təmin olunmuş, milli iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrində sahibkarlığın rolu tədricən artmışdır.

Ölkəmizdə son illər həyata keçirilən islahatlar ticarət və xidmət sahələri üzrə də sahibkarlığın formalaşmasına gətirmişdir.

Son dövrlər respublikamızda ÜDM-in həcmi və onda ozəl bölmənin payı ciddi şəkildə artmışdır. Məsələn, 2005-ci ildə ÜDM-in həcmi 12,5 mlrd. manat olmuşdursa, 2012-ci ildə bu göstərici 54 mlrd. manat olmuşdur. Yalnız 2012-ci ildə ozəl sektorun payı 81,5 % təşkil etmişdir ki, bu göstərici də hər il artmaqdadır. Milli iqtisadiyyatın qarşısında sahibkarlıq fəaliyyətinin genişləndirilməsi əsas vəzifələrdən hesab olunur.

Lakin sahibkarlıq fəaliyyətinin innovativ ikişaf perspektivləri nöqteyi -nəzərdən qarşıda həllini gözləyən bir sıra problemlər mövcuddur. Xüsusən də resurs bazasının möhkəmləndirilməsi, kapitallaşmanın yüksəldilməsi, yeni uzunmüddətli resurs mənbələrinin aşkar edilməsi, milli iqtisadiyyatımıza investisya axınının gücləndirilməsi kimi problemlər bu sıradadır. Bununla əlaqədar yeni idarəetmə strukturlarının sahibkarlıq fəaliyyətində çıxış imkanlarının daha da artırılması mütəxəssislərin və alimlərin diqqət mərkəzindədir. Xidmət sahəsində biznes qurmaq üçün maliyyə şatışmazlığı, informasiya bazasının zəifliyi,göstərilən xidmətlərin keyfiyyətinin aşağı və qiymətlərinin yüksək olması Azərbaycanın xidmət sahəsində sahibkarlıq fəaliyyətinin idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinin müəyyən edilməsinin aktual olduğunu göstərir.

Problemin öyrənilmə səviyyəsi. Sahibkarlıq fəaliyyətinin idarə olunması üzrə Azərbaycanın və xarici olkələrin bir sıra iqtisadçıları tərəfindən elmi tədqiqatlar aparılmışdır. Problemin nəzəri, metodoloji və təcrübi cəhətləri ölkə alimlərindən A.A.Nadirov, Z.A. Səmədzadə, A.K.Ələsgərov, Ə.X.Nuriyev, İ.H.Alıyev, Ə.İ. Bayramov, Q.N.Manafov, Ə.Q.Əlirzayev, M.Atakişiyev, Ü.Q.Əliyev, R.P.Seyfullayev, T.N.Əliyev və başqaları, xarici ölkə alimlərindən D.Aake, К.Алексеев, В.Анурин , П.Даукер, В.Егоров , С.Ждонова və başqaları tərəfindən tədqiq olunmuşdur. Bununla belə sahibkarlıq fəaliyyətinin idarə olunması məsələsi kifayət qədər ətraflı araşdırıl-

mamışdır. Бу да тядгигат мювзусунун сечилмясини шяртляндирмишдир.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Tədqiqat işinin başlıca məqsədi ticarət və xidmət sferasında sahibkarlıq fəaliyyətinin nəzəri-metodoloji əsaslarının əsas xüsusiyyətlərini araşdırmaq, real vəziyyətini tədqiq etmək əsasında, onların fəaliyyətinin idarəedilməsi və təkmilləşdirilməsi istiqamətləri üzrə təklif və tövsiyyələr hazırlamaqdan ibarətdir.

Nəzərdə tutulan məqsədlərə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələr müəyyənləşdirilmiş və məntiqi ardıcıllıqla yerinə yetirilmişdir:

- respublikamızda sahibkarlıq fəaliyyətinin idarə edilməsi istiqamətində müvafiq nəzəri ümumiləşdirmələr aparmaq;
- milli iqtisadiyyatda ticarət və xidmət sferasının yeri, rolu və əhəmiyyətini, bu sahədə dünya təcrübəsini öyrənmək;
- milli sahibkarlığın inkişaf meyllərini tədqiq etmək və qiymətləndirmək;
- ticarət və xidmət sferası üzrə sahibkarlıq fəaliyyətinin mövcud vəziyyəti və inkişaf xüsusiyyətlərini tədqiq etmək;
- sahibkarlıq fəaliyyətində korporativ idarəetmənin mövcud durumunu qiymətləndirmək:
- ticarət və xidmət sahələri üzrə müəssisələrin rəqabətqabiliyyətinin yüksəldilməsi istiqamətlərini müəyyənləşdirmək;
- sahibkarlıq fəaliyyətinin idarə edilməsinin iqtisadi-təşkilati mexanizminin təkmilləşdirilməsi üzrə elmi cəhətdən əsaslandırılmış təklif və tövsiyyələr işləyib hazırlamaq .

Tədqiqatın obyekti. Tədqiqatın obyekti kimi respublikanın ticarət və xidmət sahələri üzrə sahibkarlıq fəaliyyəti seçilmişdir.

Tədqiqatın predmeti. Tədqiqatın predmetini ticarət və xidmət sferasında fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektlərində iqtisadi münasibətlərin idarə olunması məsələləri təşkil edir.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsasları. Tədqiqatın nəzəri əsasını mövzu ilə bağlı yerli və xarici alimlərin elmi əsərləri, Azərbaycan Respublikasının qanunları, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamları, digər normativ -hüquqi aktlar təşkil edir.
Müəllif tərəfindən iqtisadi-statistik təhlil, müqayisəli təhlil, məntiqi ümumiləşdirmə və s. metodlardan istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın informasiya bazası. Tədqiqat zamanı Azərbaycan Respublikasının Qanunlarından, Maliyyə Nazirliyi və Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarından, internet şəbəkənin materiallarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqat işinin elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- Mövzuya dair alimlərin əsərlərinin ümumiləşdirilməsi əsasında sahibkarlıq fəaliyyətinin idarə edilməsinin nəzəri-metodoloji əsasları tədqiq edilir;
- beynəlxalq təcrübə əsasında milli iqtisadiyyatda xidmət və ticarət sferasının yeri və əhəmiyyətli əsaslandırılır;
- ticarət və xidmət sferasında sahibkarlıq fəaliyyətinin idarə edilməsinin səmərəlilik prinsipləri sxem şəklində işlənilmişdir;
- sahibkarlıq fəaliyyətinin idarə edilməsində investisiya mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri təklif edilmişdir;
- sahibkarlıq fəaliyyətində İKT-dən istifadənin inkişaf yolları müəyyən edilmişdir:
- Ticarət və xidmət sahələrinin rəqabətqabiliyyətinin yüksəldilməsi istiqamətləri göstərilir;
- Azərbaycanın ticarət və xidmət sferasında sahibkarlıq fəaliyyətinin səmərəli təşkili və idarəedilməsi istiqamətləri üzrə elmi cəhətdən əsaslandılımış təklif və tövsiyələr hazırlanmışdır.

Tədqiqatın təcrubi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, işin yerinə yetirilməsi zamanı əldə edilmiş nəticələrdən sahibkarlıq fəaliyyətinin ticarət və xidmət sferasında səmərəli idarə edilməsində istifadə edilə bilər.

Tədqiqatın nəticələrinin tətbiqi və aprobasiyası. Dissertasiya işinin əsas müddəaları və irəli sürülən təklif və tövsiyələr son illərdə respublikada keçirilən yerli və beynəlxalq əhəmiyyətli elmi-praktik konfranslarda,seminarlarda müzakirə olunmuşdur. Dissertasiya işində nəzəri-metodiki müddəalar və təcrübi tövsiyələr respublikamızın dövlət və ali təhsil məktəblərində ixtisas fənnləri üzrə metodiki materialların hazırlanmasında istifadə oluna bilər.

Tədqiqat işi ilə bağlı 10 elmi əsər, o cümlədən, 7 məqalə və 2 tezis, bir kollektiv monoqrafiya nəşr olunmuşdur.

İşin quruluşu . Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və təkliflər, istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından və əlavələrdən ibarətdir.

Tədqiqatın əsas məzmunu

Girişdə mövzunun aktuallığı, məqsəd və vəzifələri, nəzəri-metodoloji əsasları, təcrübi əhəmiyyəti və elmi yenilikləri göstərilir.

Dissertasiya işinin "Sahibkarlıq fəailyyətinin idarə edilməsinin nəzəri – metodoloji əsasları" adlanan I fəslində sahibkarlıq fəaliyyətinin formalaşması, sahibkarlıq strategiyası, ticarət və xidmət sahəsində sahibkarlıq fəaliyyətinin təşkili və idarə edilməsi xüsusiyyətləri tədqiq edilir.

Игтисадиййатын идаря едилмяси механизминин трансформасийа шяраитиндя онун инкишафынын мцщцм шярти сащибкарлыг вя фяалиййятин сащибкарлыг тярзидир.

Сащибкарлыг – сярфяли вясаит гойулушларынын вя онларын расионаллашдырылмасынын йени сфераларынын ахтарылмасы, истещсалда йени комбинасийаларын щяйата кечирилмяси, йени базарлара щярякят едилмяси вя йени мящсулларын йарадылмасыдыр. О, игтисади фяалиййятин бу вя йа диэяр сферасында (йени мящсул вя технолоэийаларын йарадылмасы, истещсал вя йа маркетинг сфераларында) уьура вя лидерлийя наил олмагла, тялябатларын мцмкцн гядяр там тямин едилмяси йолу иля орта сявиййядян йухары мянфяят ялдя едилмясиня истигамятлянмишдир. Юнъядян эюрмя, ясасландырылмыш риск вя стратежи идаряетмя сащибкарлыьын айрылмаз щиссяляридир.

Базар мцнасибятляринин формалашмасынын мцасир мярщялясиндя фяалиййятин сащибкарлыг тярзинин эениш йайылмыш артым тярзиндян фярглянян вя щям мцяссися дахилиндя, щям дя мал эюндярян вя истещлакчыларла мцнасибятлярдя яняняви давранышдан кянарлашмаларын мини-мумлашдырылмасына истигамятлянмиш йени истигамяти ортайа чыхыр.

Базар мцнасибятляринин мяркязи фигуру сащибкардыр. Узун илляр биздя сащибкарлыг лайигинъя гиймятляндирилмир, яксиня ъязаландырылырды. Анъаг инди гябул олунмушдур ки, базара кечид шяраитиндя истинад едилмяли олан йеэаня ресурс- юзц цчцн нормал щяйат шяраити йаратмаг сяйи иля щярякətə эялян инсан фяаллыьыдыр.

Истянилян мцяссисянин сащибкарлыг уьуру чох щалда коммерсийа базарынын дцзэцн щесабланмасындан асылыдыр. Сащибкарлыг вя базар-гаршылыглы асылы анлайышлардыр, чцнки о, йени идейа вя йени технолоэийалардан истифадя едилмясини нязярдя тутур, амма сон нятиъядя бу йениликлярин еффективлийиня ямин дейилдир. Имканлардан бири рискин бюлцшдцрцлмясиндян вя йа онун щяр-щансы цчцнъц шяхсин

цзяриня гойулмасындан ибарятдир. Беля ки,ямялиййатларын сыьорталанмасы механизмляри мцдафия тядбирляри кими истифадя олуна биляр.Тяяссцф ки, бу рискдян мцдафия механизмляри сащибкарын гаршысына чыхан рискин бир чох нювляриня гаршы тятбиг едиля билинмир.

Сащибкар чох вахт рискин яввялляр тяърцбядя эюрцнмямиш, тамамиля йени нювӥ иля гаршылашыр. Öзцнц рискдян мцдафия етмяк мцмкцн олан эяляъяк базарлар йалныз ейниъинсли ямтяяляр вя эениш йайылмыш гиймятли каьызлар, мясялян ири корпорасийаларын сящмляри цчцн мювъуддурлар.

Сащибкарлыг цчцн башга бир цсул– рискин, ишин башланмасы цчцн мараглы олан инсанларла партнйорлуг вя кооперасийа формасында бирляшмяк васитясиля бюлцшдцрцлмясидир. Беля бирликляр йарадараг сащибкар ишэцзар мцяссисянин йарадылмасы цчцн ялавя капитал ъялб едя биляр. Бу щямчинин рискин бюлцшдцрцлмяси цсулу кими дя нязярдян кечириля биляр. Венчур капиталистляри кими танынан, рискли капитал гойулушлары едян бир сыра шяхсляр йахшы ідейалары олан, лакин кифайят гядяр вясаити олмайан сащибкарларын ахтарышы цзря ихтисаслашырлар вя онларын идейаларыны щяйата кечирəряк онларла щям риски, щям дя потенсиал мянфяяти бюлцшдцрцрляр.

Ортагларла рискин бюлцшдцрцлмясинин ашкар цстцнлцйцня бахмайараг, сащибкарын фирманын сащиби вя йа рящбяри кими классик образы щяля ки, эцндямдядир. Беля фирмалар сащибкарлыг фяалиййятиндя йени идейа вя технолоэийаларын тятбиг едилмяси цчцн ъидди цстцнлцкляря маликдирляр.

Буна эюря дя мцасир шяраитдя бизнесин ислащат йолу иля дяйишдирилмяси просесинин идаря едилмяси актуал проблемдир вя бурада йенидянгурмаларын щазырлыг вя щяйата кечірилмяси мярщяляляринин йериня йетирилмясинин кифайят гядяр гяти ардыъыллыьы тяйин едилмишдир.

Стратежи йенидянгурма чярчивясиндя щяйата кечирилян фирма структурунун дяйишдирилмясинин еффективлийинин артырылмасына имкан верян методик вясаит кими, адятян юзцндя консепсийанын ишляниб щазырланмасы проседуруну, стратеэийанын сечилмясини, структур параметрляринин адаптасийасыны, антибющран идаряетмя шяраитиндя структур йенидянгурмаларын планлашдырылмасы вя реаллашдырылмасыны

якс етдирян комплекс идаряетмя технолоэийасы тягдим едилир.

Истянилян щал вя мцнасибятдя сащибкарлыг фяалиййятинин тяшкили вя идаря едилмясиндя биринъи йердя йени ямтяя консепсийасынын ишляниб щазырланмасы вя реаллашдырылмасы дурур. Мцасир дцнйада йени ямтяялярин йарадылмасы вя истещсалы фирманын чичяклянмяси цчцн щялледиъи щесаб олунур.

Dissertasiya işinin "Azərbaycan Respublikasında sahibkarlıq fəaliyyətinin müasir vəziyyəti və qiymətləndirilməsi" adlanan II fəslində ticarət və xidmət sahəsində sahibkarlıq fəaliyyətinin durumu geniş statistik materiallar əsasında təhlil edilir, burada kommersiya fəliyyəti qiymətləndirilir.

Azərbaycanda özəlləşdirmənin həyata keçirilməsi və iqtisadiyyatda köklü islahatların aparılması nəticəsində ölkədə mülkiyyətin müxtəlif formaları meydana gəldi. 2013-cü il yanvarın 1-i vəziyyətinə, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən müəssisələrin 11,7%-i dövlət, 2,2%-i bələdiyyə, 5,6%-i xarici, 1,8%-i qarışıq, 78,7%-i isə xüsusi müəssisələrdir.

Uğurlu islahatların aparılması və sahibkarlığın inkişafı nəticəsində ümumi daxili məhsulun həcmi və burada özəl bölmənin payı əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Belə ki, ÜDM-nin həcmi 2000-ci ildəki 4,7 milyard manatdan 2012-ci ildə 54 milyard manata catmışdır.
Qeyd edilir ki, xidmət sferasında hər il artım qeydə alınır. Əgər 2000-ci ildə bu artım 9,6%, 2010-cu ildə 7%, 2012-ci ildə isə 7,6% təşkil etmişdir.

ÜDM-də xidmət sahələrində ,digər sahələrdə olduğu kimi, qeyri-dövlət bölməsinin payı artmışdır. Belə ki, 2012-ci ildə ticarət və xidmət sahələrində qeyri-dövlət sektoru 99,7 faiz təşkil etmişdir ki, bu da sahibkarlığın ən yüksək xüsusi çəkiyə malik olan sferalardandır. 2000-2012-ci illər ərzində ticarət və xidmətlər sahəsində özəl sektorun xüsusi çəkisi 98,3%-dən 99,7%-ə, rabitədə 57,8%-dən 76,6%-ə, nəqliyyatda 62,6%-dən 77,7%-ə yüksəlmişdir.

2013-cü il yanvarın 1-i göstəricilərinə əsasən, Azərbaycanda qeydə alınmış müəssisələrin 68,9 faizi xidmət müəssisələrinin payına düşür. Ölkə üzrə 78966 müəssisədən 54416-sı müxtəlif xidmət sahələrini əhatə edir. 2001-2011-ci illərdə xidmət müəssisələrinin sayı hər il artıb. Əgər 2001-ci ildə ölkədə 38193 belə müəssisə vardısa, 2011-ci ildə 65128-ə çatıb. Beləliklə də, xidmət müəssisələrinin sayı 2001-ci ilə nisbətən, 2011-ci ildə 4,6% artmışdır.

Сащибкарлыг фяалиййятинин чох фяал шякилдя инкишаф етдийи башлыъа сащя тиъарят вя хидмят сферасыдыр. 2005-2012-ъы илляр ярзиндя бцтцн сатыш каналлары цзря пяракяндя ямтяя дювриййяси 4548.2 млн. манатдан 17559.1 mln маната, о ъцмлядян мцвафиг олараг, щцгуги шяхсляр цзря 83.2 манатдан 2237.5 маната, физики шяхсляр цзря 1561.3 манатдан 8561.1 маната гядяр йцксялмишдир.

Пяракяндя ямтяя дювриййясинин макроструктурунда сащибкарлыг фяалиййятиня нязяр йетирсяк эюрярик ки, щцгуги шяхслярин пяракяндя ямтяя дювриййясиндя пайы тядгиг едилян дювр ярзиндя 18.3%-дян 12.7%-я гядяр азалмыш, физики шяхслярдя ися 81.7%-дян 87,3 %-я гядяр артмышдыр.

Ъядвял 1

Тиъарятин ясас эюстяриъиляри (млн.манат)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Сатышын бцтцн нювляри цзря пяракяндя ямтяя дювриййяси	4548.2	5654.1	7423.9	10585.4	11493.4	13261.7	15880.3	17559.1
О ъцмлядян: Щцгуги шяхсляр	83.2	917.7	1110.5	1559.5	1645	1804.6	2146.7	2237.5
Физики шяхсляр	1561.3	1987.8	2738.2	4296.4	4977.4	5999.4	7397.3	8561.1
Ондан: Йармаркалар вя кянд тясяррцфаты мящсуллары базары	2154.9	2748.6	3575.2	4729.5	4871.2	5457.7	6336.3	6760.5

Мянбя: Азярбайъанын Статистик Эюстяриъиляри. АРДСК.Сяда.2013.

Бцтцн бунлар ящалинин гида мящсулларыны истещлак

етмясиня тясир эюстярмишдир. Беля ки,тядгиг едилян дювр ярзиндя ятин истещлакы 162.2 кг-дан 267.7 кг-а; сцд мящсуллары – 68.4 кг-дан 233.9 кг-а; йумурта -567 ядяддян 890 ядядя; гянд -12,2-дян 30,9-а битки йаьы -2,1-дян 8,3-я; картоф -23-дян 96-йа; тярявязляр -696.6-дан 830.7-я; мейвяляр -496.6 дян 580.1-а йцksəlмишдир.

Тиъарятдя уьурлу сащибкарлыг фяалиййяти дювриййя эцнляри щесабы иля ямтяя ещтиййатлары эюстяриъиляриня тясир эюстярмишдир ки, бу да 2006-2012-ъы илляр ярзиндя 64-дян 48-я, ярзаг маллары цзря -22-дян 18-я, гейри-ярзаг маллары цзря ися -150-дян 103-я enmişdir .

Сащибкарлыг фяалиййяти хидмят сферасына да мцсбят тясир эюстярмишдир.Беля ки, 2005-2012-ъы илляр ярзиндя республикада ящалийя эюстярилян пуллу хидмятлярин щяъми 960.7 млн. манатдан 5828 млн.маната, о ъцмлядян щцгуги шяхсляр цзря-699.9 млн. манатдан 4407.9 млн.маната, физики шяхсляр ися 260.8 млн. манатдан 1420.1 млн.маната йцксялмишдир.

Ъядвял 2.

Пяракяндя ямтяя дювриййясинин макроструктуру (йекуна эюря фаизля)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Пяракяндя ямтяя дювриййяси-ъями	100	100	100	100	100	100	100	100
О ъцмлядян: Щцгуги шяхсляр	18.3	16.2	15	14.7	14.3	13.6	13.5	12.7
Физики шяхсляр	81.7	83.8	85	85.3	85.7	86.4	86.5	87.3
Ондан:Кянд тясяр-рцфаты мящсуллары базары	58	58	56.6	52.4	49.5	47.6	46.1	44.1
Пяракяндя ямтяя дювриййясинин цмуми щяъминдян: Ярзаг маллары	65.2	64.4	64.1	63.5	63.5	63.2	59.5	55.4
Ондан:Спиртли ичкиляр	4.7	3.9	3.4	3.2	3	2.6	2.4	2.4
Гейри-ярзаг маллары	34.8	35.6	35.9	36.5	36.5	36.8	40.5	44.6

Мянбя: Азярбайъанын Статистик Эюстяриъиляри. АРДСК.Сяда.2013.

Azərbaycanda da sahibkarlar daha çox ticarət, kommersiya kimi xidmət sahələrində fəaliyyət göstərməyə üstünlük verirlər. Xidmət müəssisələri arasında ən çox xüsusi çəkiyə ticarət, nəqliyyat vasitələrinin təmiri müəssisələri malikdir Belə ki, 2013-cü il yanvarın 1-i vəziyyətinə, 54416 xidmət müəssisəsinin 21519-u məhz belə müəssisələrdir. Daha doğrusu, ölkə üzrə bütün müəssisələrin (78966) 27,3 faizi, xidmət müəssisələrinin isə 39,5 faizi ticarət, nəqliyyat vasitələrinin təmiri müəssisələrinin payına düşür .

Cədvəl 3.

Dövlət reqistrində qeydə alınmış xidmət müəssisələrinin sayı və sahələr üzrə strukturu (yanvarın 1-nə)

Göstəricilər	2001	2006	2010	2011	2012	2013
Ölkə üzrə bütün müəs-sisələrin ümumi sayı	55799	70287	89939	93416	75632	78966
Xidmət müəssisələrinin ümumi sayı	38193	48683	62235	65128	51211	54416
Xidmət müəssisələrinin ölkə	68.4	69.2	69.2	69.7	67.7	68.9

üzrə bütün müəssisələrin sayında xüsusi çəkisi, faizlə						
Xidmət müəssisələrinin artım dinamikaı, əvvəlki ilə nisbətən faizlə	-	127.5	104.9	104.6	78.6	106.2
Ticarət, nəqliyyat vasitələrinin təmiri	17689	24079	29810	30785	20370	21519
Mehmanxanalar və restoranlarda xidmətlərin göstərilməsi	831	975	-	-	-	-
Turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai iaşə	-	-	1217	1281	963	1023
Nəqliyyat, anbar təsərrüfatı, rabitə	1374	2009	3218	3372	-	-
Nəqliyyat və anbar təsərrüfatı	-	-	1689	1746	1541	1618
İnformasiya və rabitə	-	-	1529	1626	1486	1680
Maliyyə və sığorta fəaliyyəti	821	735	977	1098	1259	1377
Daşınmaz əmlakla əlaqədar əməliyyatlar, icarə və istehlakçılara xidmət göstərilməsi	5293	6633	-	-	-	-
Daşınmaz əmlakla əlaqədar əməliyyatlar	-	-	725	821	742	792
Peşə, elmi və texniki fəaliyyət	-	-	4177	4453	4194	4672
İnzibati və yardımçı xidmətlər	-	-	4369	4424	2985	2946
Dövlət idarəetməsi və müdafiə, sosial təminat	5206	5696	4908	4915	4857	4858
Təhsil	588	731	996	1059	1105	1213
Səhiyyə və sosial xidmətlər	1298	1430	1350	1394	1281	1337
Digər kommunal, sosial və şəxsi xidmətlərin göstərilməsi	5093	6395	-	-	-	-
İstirahət, əyləncə və incəsənət sahəsində fəaliyyət	-	-	1482	1536	1243	1302
Digər sahələrdə xidmətlərin göst-si.	-	-	9006	9990	9185	10079

Mənbə: ARDSK-nin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən

tərtib olunub. Bakı 2013.

Göründüyü kimi, 2001-ci il yanvarın 1-nə ölkədə 17689 ticarət, nəqliyyat vasitələrinin təmiri müəssisələri vardısa, 2013-cü yanvarın 1-nə onların sayı artaraq 21519-a çatıb. Habelə müqayisə olunan 12 illik dövrdə maliyyə və sığorta fəaliyyəti müəssisələrinin sayı 821-dən 1377-yə, təhsil müəssisələrinin sayı 588-dən 1213-a, səhiyyə və sosial xidmət müəssisələrinin sayı 1298-dən 1337-yə və s. çatıb.

Dissertasiya işinin "Ticarət və Xidmət sferasında sahibkarlıq fəaliyyətinin idarə edilməsinin iqtisadi-təşkilati mexanizminin təkmilləşdirilməsi "adlanan üçüncü fəslində sahibkarlıq fəaliyyətinin idarə edilməsində investisiya mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının inkişaf perspektivləri tədqiq edilir.

Базар шяраитиндя сащибкарлыьын инкишафы вя малиййя базарынын йарадылмасы иля бярабяр еффективлийи мцяссисяпин елми-техники вя истещсал потенсиалындан асылы олан (йяни потенсиал ня гядяр йухарыдырса, эюстярилян механизмлярдян бир о гядяр еффектив истифадя олуна биляр вя яксиня) базар инвестисийа механизмляри формалашыр.

Базар инвестисийа механизмляринин йарадылмасы иля елми-техники истещсалын нисбятян йцксяк сявиййясиня малик мцяссисяляр, онлара дювлят тяряфиндян эцзяшт вя дотасийалар верилмядян юз елми-техники потенсиалларыны, о ъцмлядян радикал йениликлярини мцстягил шякилдя тямин едя биляъякляр.

Müəllifin фикринъя, сащибкарлыг фяалиййятинин айры-айры сфераларында инвестисийа механизмляри вя капитал гойулушларынын даща мцфяссял айдынлашдырылмасы цчцн ашаьыдакы tədbirlərin reallaşdırması zəruridir:

- инвестисийа механизмляринин бир сыра ясас мцддяаларынын ишляниб щазырланмасы;

- сащибкарлыг фяалиййятиндə инвестисийа механизмляринин хцсусиййятляринин ашкар едилмяси;

- торпаьын ялдя едилмяси вя истещсал, йахуд тиъарят обйектляринин тикинтиси шяраитиндя инвестисийа механизмляринин фяргляндириъи ъящятляринин мцяййянляшдирилмяси;

- коммерсийа вя сащибкарлыг фяалиййятиндя инвестисийа механизмляринин еффективлийинин мцяййян едилмяси;

- конкрет кредит разылашмалары шяраитиндя инвестисийа механизмляри хцсусиййятляринин ашкар едилмяси.

Sahibkarlıq fəaliyyəti üzrə İнвестисийа юлкянин игтисадиййатынын артымы вя инкишафынын малиййяляшдирилмяси цчцн зярури олан механизми тямин едир.

Sahibkarlıq fəaliyyəti üzrə səmərəli инвестисийа лайищяляри вя ишляринин гиймятляндирилмяси ясасында щялл олунан практики мясяляляря ашаьыдакыları aid etmək олар: сащибкарлыг лайищясинин малиййяляшдирилмяси щаггында гярар; кредит, о ъцмлядян ипотека (эировлу) кредиті, лизинг верилмяси вя алынмасы; мцяссисянин, идарянин (офисин), истянилян башга дашынмаз ямлакын алгы-сатгысы; сящм бурахылышы вя ялдя едилмяси; реэионал мягсядли програмларын мцяййянляшдирилмяси щаггында гярар гябулу; мящсул вя хидмятлярин истещсалынын ян еффектив технолоэийасынын сечилмяси (мясялян, банкда йени информасийа технолоэийаларына кечид); мящсул вя йа аваданлыгларын йениляşдирилмяси щаггында гярар гяbul edilməsi.

İşdə уьурлу сащибкарлыг фяалиййяти цчцн игтисади еффективлийин артıырылмасынын алтернативlərinin balla гиймятляндирилir.

Базар мцнасибятляринин формалашмасы шяраитиндя ъямиййят информасийа ахынларынын мисли эюрцнмямиш сурятдя артмасы иля характеризя олан дюврдя йашайыр. Информасийа щяъминин ян чох артымы сянайе вя тиъарятдя, бизнес вя сащибкарлыг сфераларында мцшащидя олунур.

Сон илляр информасийа-коммуникасийа технолоэийаlar (ИКТ) Азярбайъан Республикасынын бир чох сащяляриндя, о ъцмлядян сащибкарлыг фяалиййятиндя сцрятля инкишаф етмишдир. Щямчинин ИКТ щям реэионал аспектдя, щям дя фяалиййят нювляри цзря уьурла тятбиг олунмушдур.

2012-ъы илин мялуматларына эюря, республика мцяссисяляриндяки компцтерлярин сайы 200946 ядяд, компцтердян истифадя едян мцяссисялярин сайы ися 4160 ядяд олмушдур ки, бу да фяалиййядя олан мцяссисялярин 92 %-ни тяшкил едир (бах ъядвял 3.8). Реэионлар цзря бу эюстяриъиси Бакыда (92%), Абшеронда (91%), Нахчыванда (90%) вя Аран игтисади районунда (78%) даща йухарыдыр.

ИКТ-дян истифадя олунмасы цзря хцсусиля йцксяк эюстяриъиляр щасилат сянайеси (45.3%), емалдеъиди сянайе

(44.2%), тикинти (42,7%), тиъарят (52,9%), мещманхана вя ресторанларын хидмятляри (42.8%) вя с. кими сащялярдя хариъи шябякя цзря мцшащидя олунур.

Бурадан беля бир нятиъя чыхармаг олар ки, компцтердян истифадя едян мцяссисялярин сайынын игтисадиййатын сащяляри цзря фяалиййят эюстярян мцяссисялярин сайында фаизля пайы цмумян юлкя цзря эюстяриъидян даща йухарыдыр.İşdə sahibkarlıq fəaliyyətinin səmərəli idarə olunmasında İKT-nin inkişaf istiqamətləri öz əksini tapmışdır.

Dissertasiya işində bir sıra nəticələr çıxarılmış, aşağıdakı istiqamətlərdə praktiki tövsiyələr formalaşdırılmışdır:

- Sahibkarlığa dövlət dəstəyi tədbirlərinin effektivliyinin artırılması, sahibkarlığın dövlət tənzimlənməsi sisteminin, qanunvericilik proseduralrının trəkmilləşdirilməsi;

- Regionlar üzrə ticarət və xidmət sahəsi fəaliyyət göstərən sahibkarlara innovasiya və məsləhət yönümlü xidmətlərin saylının artırılması;

-sahibkarlıq fəaliyyətinin dövlət səviyyəsində tənzimlənməsində güzəştli kreditləşmə, vergi güzəştləri, informasiya dəstəyi və s. tədbirlərə daha çox diqqətin ayrılması;

-sahibkarlıq fəaliyyətinin genişləndirilməsində mikrokreditləşməyə daha şox üstünlük verilməsi;

-regionlar üzrə sahibkarlıq fəaliyyətinin genişləndirilməsinə imkan verən müasir təşkilati modellərin, əsasən, biznes inkubatorlarının, biznes mərkəzlərinin yaradılması;

- кянд тясяррцфаты хаммалынын емалы сащясиндя сащибкарлыг фяалиййятинин тяшкил едилмяси.

Dissertasiya işinin əsas məzmunu müəllifin çap olunmuş aşağıdakı əsərlərində öz əksini tapmışdır.

1. Əzizov E.Ə. Riskin nəzərə alınması ilə sahibkarlıq layihəsinin qiymətləndirilməsi modelləri və metodları AR.Dovlət İqtisad Universiteti, iqtisad elmləri: nəzəriyyə və praktika, rüblük nəzəri və elmi-praktiki jurnal 3-4/2007, № 3-4, səh 185-192

2. Əzizov E.Ə. Sahibkarlıq fəaliyyətində marketinq tədqiqatının fərqləndirici xüsusiyyətləri. AR.Kənd Təsər.Nazir.Aqrar Elmi Mərkəzi,Elmi –Tədqiq.Kənd Təsərrüf. İqtisadiy. və Təşkili İnstit,Elmi Əsərləri 4,Bakı 2010 № 4, səh.243-248

3. Əzizov E.Ə Sahibkarlıq reaksiyalarının formalaşması və sahibkarlıq strategiyaları AR.Kənd Təsər.Nazir.Aqrar Elmi Mərkəzi,Elmi –Təd-

qiq.Kənd Təsərrüf. İqtisadiy. və Təşkili İnstit,Elmi Əsərləri 1,Bakı 2011 № 4, səh.95-100
4. Əzizov E.Ə İnvestisiya mexanizmlərinin əsas müddəaları. Az. Milli.Elmlər Akademiyasının İqtisadiyyat İnstitutu, Bakı, 2011, № 1, səh. 203-210
5. Азизов. Э. А. Роль благоприятной бизнес среды в расширение предпринимательской деятельности. Az.Milli.Elmlər Akademiyasının İqtisadiyyat İnstitutu, Elmi Əsərlər, Bakı 2012, № 3, səh. 94-91
6. Azizov E.A. Formation of entrepreneurship's reactions and the stability of entrepreneurship. Business Central Asia. Delhi November 2011, p. 22023
7.Азизов. Э. А Оснавные направление развития предпринимательской деятельности. Инвестиции: практика та досвид, Науково-практичный журнал, № 14, 2012, с. 57-59
8**.** Азизов. Э. А Управление предпринимательской и коммерческой деятельности в субъектах рынка. Управление Субъектами Рынка, Москва-Баку 2008. с. 401-411
9.Азизов. Э. А Вопросы развития предпринимательской деятельности в сфере торговли и услуг. Сибирская Ассоциация Консультантов, теоретические и практические аспекты эконом. г. Новосибирск 2012, с.64-66
10. Azizov E.A. Regionlar üzrə sosial-iqtisadi inkşafın təmin olunmasında sahibkarlıq fəaliyyətinin rolu. Az.Res.Təhsil Nazirliyi,Doktorant və Gənc Tədqiqatçıların XVII Respublika Elmi Konfransının materialları I cild Bakı -2013, səh. 217-218

Эльман Адалят оглы Азизов

Совершенствование экономико-организационных механизмов управления предпринимательской деятельности (в сферах торговли и обслуживания)

РЕЗЮМЕ

Диссертационная работа состоит из введения, 3-х глав, выводов и предложений, списка использованной литературы.

Во введении обоснована актуальность проблемы, сформированы цель и предмет, объект и задачи, теоретические и методологические основы исследования, обосновано научная новизна и практическая значимость.

В первой главе, озаглавленной «Теоретико-методологические основы управления предпринимательской деятельности, были рассмотрены оформление предпринимательской реакции, особенности организации и управления предпринимательской деятельности.

Во второй главе под названием “Современное состояние и оценка предпринимательской деятельности в Азербайджанской Республике“ проанализированы современное состояние предпринимательской деятельности, дана оценка коммерческой деятельности.

В третьей главе, озаглавленный, направления “Совершенствование экономико-организационных механизмов управления предпринимательской деятельности (в сферах торговли и обслуживания) были рассмотрены направления развития предпринимательской деятельности, возможности применения ИКТ в предпринимательской деятельности .

В заключительной части работы даны выводы и предложения, полученные в результате проведенного исследования.

Azizov Elman Adalet oglu

The economical-organizational problems of management of entrepreneurship activity (on trade and service fields)

Summary.

The dissertation work consists of introduction, III chaptep, VII paragraphs, conclusions and list of bibliography.

In the introduction the urgency of this problem, level of study the problem, the purpose and objectives of the study, its theoretical and methodological foundations, practical knowledge relevance and scientife innovation.

In the first chapter "Theoretical-methodical bases of management of entrepreneurship activity" formation of entrepreneurship reaction, organization and management peculiarities of entrepreneurship and etc, are investigated.

In the second chopter "Complex analyze entrepeneurship activity in Azerbaijan Republik" basic peculirities of marketing analyze in entrepreneurship activity, modern condition of entrepreneurship activity and etc. Are investigated.

In the third chapter "Main directions improvement of entrepreneurship on activity fields" development directions of entrepreneurship activity, realization potential of ICT in entrepreneurship activity and etc. Are investigated

Finally, authar summarized results obtained by scientific side

Tiraj 100
AMEA-nın mətbəəsində çap olunmuşdur.

НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНА
ИНСТИТУТ ЭКОНОМИКИ

На правах рукописи

ЭЛЬМАН АДАЛЯТ ОГЛЫ АЗИЗОВ

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЭКОНОМИКО-ОРГАНИЗАЦИОННЫХ МЕХАНИЗМОВ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
(в сферах торговли и обслуживания)

Специальность: 5312.01- Отраслевая экономика

АВТОРЕФЕРАТ

Диссертации на соискание научной степени доктора философии по экономике

БАКУ - 2014